مطالعه اتنوبوتانی و مصارف سنتی برخی گیاهان دارویی شهرستان عجبشیر

سمیرا مالکی خضرلو [الف*]، سجاد انصاری اردلی [ب]، مهدیه مالکی خضرلو [ج]

[الف] دانشجوی دکتری زراعت، گروه زراعت، دانشکده کشاورزی، دانشگاه ارومیه. ارومیه. ایران

[ب] دانشجوی دکتری فیزیولوژی گیاهان زراعی، گروه زراعت، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهید چمران اهواز. اهواز ایران

[ج] کارشناسی ارشد زراعت، گروه زراعت، دانشکده کشارزی، دانشگاه صنعتی اصفهان. اصفهان. ایران

چکیده

سابقه و هدف: تغییر رویکرد جوامع به استفاده از داروهای گیاهی به جایگاه دیرینه گیاهان در بین مردم و شناخت سنتی آنان از گیاهان و پی بردن به آثار سوء داروهای شیمیایی برمیگردد. شناسایی و معرفی ذخایر بومی گیاهان هر منطقه، اشکال و موارد استفاده سنتی این گیاهان با توجه به تنوع بوم شناختی ایران می‌تواند فراهم کننده اطلاعات مفیدی در زمینه فعالیت‌های دارویی و سیستم سلامت جامعه باشد. با توجه به این‌که عمده گیاهان دارویی از جنگل، مرتع، کوهستان و حاشیه رودخانه‌ها جمع آوری می‌شوند، می‌توان با تکیه بر دانش بومی اطلاعات کاربردی دقیقی در این زمینه به‌دست آورد. لذا این تحقیق به‌منظور مطالعه اتنوبوتانی و نحوه‌ی مصرف برخی گیاهان بومی شهرستان عجبشیر انجام گرفت.

مواد و روش‌ها: شهرستان عجب‌شیر در ۹۵ کیلومتری تبریز، بر رسوبات غنی رودخانه قلعه‌چایی، در دامنه جنوب ارتفاعات تورجان و جزئیدن واقع شده و بخشی از اراضی آن در حاشیه دریاچه ارومیه است. این تحقیق پس از بررسی‌های مقدماتی و تعیین حوزه مورد مطالعه، با مراجعه به مناطق از قبل مشخص شده در سال‌های ۱۳۹۲– ۱۳۹۳ انجام شد. از بخش‌های مختلف منطقه، گیاهان دارویی جمع‌آوری و مورد شناسایی قرار گرفتند. اطلاعات دارویی از ساکنین بومی، عطاری‌های معتبر و مطالعات استنادی تهیه گردیدند.

نتیجه گیری: ۵۷ گونه گیاه دارویی شامل ۲۶خانواده در منطقه شناسایی وجو دارد. خانواده آفتابگردان (Asteraceae) با ۱۰ گونه، خانواده نعنا (Lamiaceae) با ۷ گونه بیشترین تعداد را به خود اختصاص دادند. با مراجعه به نتایج، اعتقاد بومی بر این عقیده استوار است که استفاده ترکیبی از برخی گیاهان اثر بخشی بیشتری بر انسان داشته و مصونیت فرد را در مقابل بیماری قبل از ابتلا ممکن می‌سازد و سبب تقویت سیستم ایمنی فرد می‌شود. علاقه ساکنان منطقه و شناخت کافی گیاهان و نحوه استفاده از آن‌ها این نوید را می‌دهد که ترویج و فعالیت در زمینه جمع آوری و حتی کشت و کار گیاهان دارویی می‌تواند از نظر بحث بهداشت، سلامت و حتی اقتصادی مثمرثمر باشد.

کلیدواژه‌ها: اتنوبوتانی، ذخایر بومی، گیاهان دارویی، عجبشیر.

تاریخ دریافت: اردیبهشت ۹۴
تاریخ پذیرش: آبان ۹۵

مقدمه:

در زمان‌های بسیار دور پیش از آن‌که متخصصان و دانشمندان به مطالعه علمی و کشف ویژگی‌های درمانی گیاهی بپردازند، مردم عادی به زودی دریافتند چگونه انواع گیاهان خوراکی و سمی را از یکدیگر جدا کنند، و به تدریج با قسمت‌های مفید گیاهان آشنا شدند و طرز چیدن آن‌ها را فرا گرفتند. این گنجینه دانش و اطلاعات، سینه به سینه و دهان به دهان به نسل‌های بعدی منتقل شد (۱). در قرن اخیر نگاه مردم در استفاده از گیاهان دارویی و مطالعات اتنوبوتانیکی نسبت به گذشته بیشتر شده و توجه ویژه‌ی پاره‌ای از جوامع علمی را به خود جلب کرده و پیشرفت‌های چشمگیری داشته است.

تعاریف متعددی در رابطه با اصطلاح اتنوبوتانی در مجامع علمی وجود دارد. اما بطور کلی می‌توان گفت که اتنوبوتانی مطالعه چگونگی رفتار انسان‌ها در فرهنگ خاص و استفاده از گیاهان بومی منطقه می‌باشد. اتنوبوتانیست‌ها تلاش می‌کنند دریابند چگونه گیاهان به عنوان غذا، پناهگاه، درمان، لباس،

* فرد مسئول مکاتبات: s.maleki_kh@yahoo.com

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

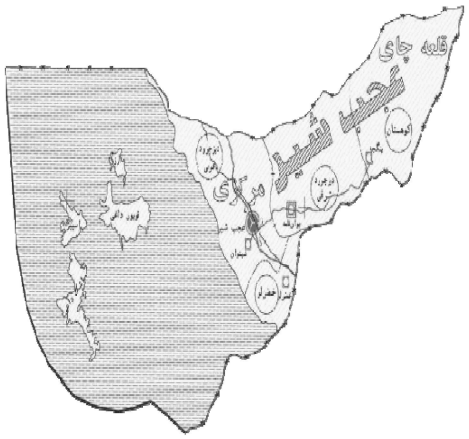
شکار و مراسم مذهبی استفاده می‌شود. اتنوبوتانی ریشه از بوتانی یا مطالعه گیاهان دارد. بوتانی به نوبه خود از علاقه به یافتن گیاهانی که در مبارزه با بیماری‌ها مفید بوده است ریشه دارد. در واقع پزشکی و بوتانی همیشه با هم گره خورده‌اند (٦).

در ظرفیت جذب گیاهان دارویی و صناعی تفاوت وجود دارد، همچنین اثرات جانبی داروهای دارای منشا طبیعی و گیاهی بسیار کمتر از داروهای شیمیایی و صناعی است. آزمایش‌های دیگر نشانگر سرعت عمل بیشتر داروهای شیمیایی، و دوام و پایداری بیشتر اثرات مثبت داروهای گیاهی و طبیعی بوده است (١). روند مطالعه بر روی گیاهان و گیاه‌درمانی جدید به سرعت در همه جای دنیا رو به افزایش است، به‌طوریکه در برخی کشورها، مطالعات اتنوبوتانیکی، برای کشف و بهبود توسعه داروهای جدید استفاده شده است (٧-٤-٥).

با توجه به روی آوردن مردم به استفاده از گیاهان دارویی و بهره‌مندی از اثرات سودمند این گیاهان و پی بردن به مضررات و آثار سوء داروهای شیمیایی، بررسی ذخایر بومی گیاهان دارویی موجود در هر منطقه از ایران با توجه به تنوع بوم شناختی کشور ایران امری ضروری به نظر می رسد (١). شناسایی و معرفی فلور گیاهان دارویی و موارد استفاده سنتی این گیاهان، فراهم کننده اطلاعات مفیدی در رابطه با پراکنش و کاربرد گیاهان دارویی هر منطقه بوده و زمینه‌ساز فعالیت‌های دارویی مختلفی در ارتباط با این موضوع می‌باشد. ٢ هدف عمده در انجام این تحقیق: ١- شناسایی گونه‌های گیاهان دارویی منطقه ٢- بررسی میزان آگاهی ساکنان منطقه از گیاهان دارویی و نحوه استفاده از آن‌ها می‌باشد. لذا با توجه به اهمیت این مسأله بر آن شدیم گامی مثبت در راستای شناسایی، معرفی گونه‌های بومی دارویی و نحوه استفاده سنتی مردم از این گیاهان در شهرستان عجب‌شیر داشته باشیم. شهر عجب‌شیر در سینه جلگه حاصلخیز، روی رسوبات غنی رودخانه قلعه‌چایی، در دامنه جنوب ارتفاعات تورجان و جرئیدن از پیش کوههای توده سهند واقع شده است و قسمتی از اراضی در نواحی دریاچه ارومیه در منطقه شوره‌زار و پست واقع شده است.

براساس آخرین تقسیمات کشوری دارای دو بخش (مرکزی و قلعه چای)، ٤ دهستان و ٢ نقطه شهری به نام‌های عجب‌شیر و خضرلو می‌باشد (٢).

شکل ١- موقعیت شهرستان عجب‌شیر در آذربایجان شرقی

مواد و روش‌ها:

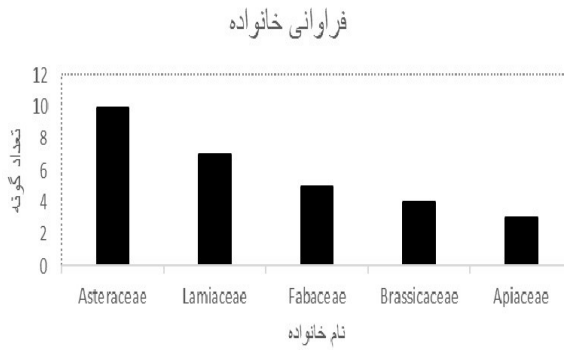
شهرستان عجب‌شیر در ٩٥ کیلومتری مرکز استان آذربایجان شرقی (تبریز) و مرکز شهرستان عجب شیر است. این شهر سرسبز در ٣٧ درجه و ٢٨ دقیقه عرض شمالی، ٤٥ درجه و ٥٥

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

دقیقه طول شرقی و در ارتفاع ۱۳۳۰ متری از سطح دریا قرار گرفته است. آب و هوای عجب‌شیر محلی می‌باشد (۷). این تحقیق پس از بررسی‌های مقدماتی و تعیین حوزه مورد مطالعه، به مناطق از قبل مشخص شده در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۲ مراجعه و اطلاعات مورد نظر جمع‌آوری شدند. از بخش‌های مختلف منطقه، گیاهان دارویی جمع‌آوری و گونه‌های گیاهی مورد استفاده افراد بومی مورد شناسایی قرار گرفتند. اطلاعات دارویی از ساکنین بومی مطلع و افراد سالخورده معتمد منطقه، سپس عطاری‌های معتبر و بنام و مطالعات استنادی و سایر منابع گیاهان دارویی (۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۳) منطقه تهیه گردیدند. اطلاعات در قالب پرسش‌نامه‌های باز ثبت و تکمیل گردیدند. پرسش‌نامه‌ها حاوی بخش‌هایی از جمله: خواص دارویی، اندام، نام فارسی، نام بومی، نام خانواده، نام علمی، نحوه استفاده بودند.

یافته‌ها:

تعداد ۵۷ گونه گیاه دارویی (۲۶ خانواده) در منطقه شناسایی شد. خانواده آفتابگردان (Asteraceae) با ۱۰ گونه، خانواده نعنا (Lamiaceae) با ۷ گونه بیشترین تعداد گونه را به خود اختصاص دادند که از نظر ویژگی‌های دارویی، این گیاهان از خانواده‌ای پر اهمیت گیاهان گل‌دار می‌باشند (۸). متعاقباً خانواده Fabaceae، Brassicaceae، Apiaceae به‌ترتیب ۵، ٤، ۳ تعداد گونه را دارا بودند (نمودار شماره ۱)، و مابقی از خانواده‌های مختلف ذکر شده در جدول می‌باشند. اطلاعات دارویی گیاهان در جدول شماره ۱ تدوین گردیده است.

نمودار۱: بزرگترین خانواده گیاهان دارویی منطقه ازنظرتعدادگونه

جدول ۱: فهرست و مشخصات گونه‌های دارویی، اندام و اثرات درمانی آن‌ها

ردیف	نام علمی	خانواده	نام ترکی	نام فارسی	اندام	مصارف درمانی
۱.	**Achillea millefolium L.**	**Asteraceae**	بویمادرن	بومادران	گل	تسکین درد، تسکین قاعدگی دردناک، درمان بواسیر و سرفه
۲.	**Cichorim intybus L.**	**Asteraceae**	کاسنی	کاسنی	برگ، ریشه و دانه	تصفیه کننده خون، درمان ناراحتی‌های کبدی، تقویت معده
۳.	**Tragopogon pratensis L.**	**Asteraceae**	یمنیه	شنگ	ریشه، برگ	دفع‌موادسمی‌بدن،درمان دیابت،روماتیسم وبیماری‌های‌پوستی
٤.	**Carthamus tinctorius L.**	**Asteraceae**	تاغالاگولی	گلرنگ	گل	رفع دردهای مزمن، مسهل، قاعده آور
۵.	**Acroptilon repens L.**	**Asteraceae**	ککیه	تلخه	برگ، سرشاخه، میوه	ضد یبوست، قطع اخلاط خونی، رفع ناراحتی‌های معده
٦.	**Taraxacum officinale L.**	**Asteraceae**	شوشه قلیان	گل قاصد	تمام قسمت‌های گیاه و ریشه	تحریک غده‌های گوارشی و لوزالمعده و مجاری صفرایی، مسهل و مدر
۷.	**Centaurea cyanus L.**	**Asteraceae**	گوی باش	گل گندم	گل	درمان ناراحتی‌های کبدی و گوارشی، شستشوی چشم، تب بر
۸.	**Arctium lappa L.**	**Asteraceae**	بابا آدم	بابا آدم	برگ، ریشه	ادرار آور، تقویت بدن، معالجه روماتیسم و سرخک
۹.	**Chrysanthemum parthenium L.**	**Asteraceae**	ببنه	بابونه	غنچه‌ها و سرشاخه‌های گیاه	آرام بخش، ضد انگل، ضد تشنج، تسکین ناراحتی‌های زنانه
۱۰.	**Cirsium arvense L.**	**Asteraseae**	داغ کنگری	کنگر صحرایی	قسمت‌های مختلف بالاخص ریشه	تحریک و افزایش ترشحات صفرا، تقویت معده، تب بر، دفع ادرار

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

۱۱.	Menthe pulegium L.	Lamiaceae	یارپیز	پونه	ساقه و برگ	دافع سنگ کلیه و مثانه، خلط آور، سقط کننده جنین
۱۲.	Ziziphous sp.	Lamiaceae	کهلیه اوتی	کاکوتی	ساقه و برگ	ضد سرفه، آنتی بیوتیک، ضد اسپاسم، تقویت سیستم ایمنی بدن
۱۳.	Origanum majorana L.	Lamiaceae	توهلوجه	مرزنجوش	برگ و سرشاخه گل‌دار	رفع سرفه، ضد نفخ، تسکین دل‌پیچه، ضد درد
۱٤.	Hyssopus officinalis L.	Lamiaceae	چوری‌اوتی	زوفا	سرشاخه‌های گل‌دار	درمان سرفه، ضد اسهال و ضد نفخ
۱۵.	Teucrium polium L.	Lamiaceae	داغ‌بزرهی	گلپوره	سرشاخه‌های گلدار	رفع سر درد، ضد تشنج، ضد اسپاسم
۱٦.	Satureia hotensis L.	Lamiaceae	داغ‌مرزسی	مرزه‌کوهی	برگ، سرشاخه‌های	ضد عفونی کننده، ضد نفخ، درمان اسهال
۱۷.	Lavandula angustifolia L.	Lamiaceae	آلواناگولی	اسطخدوس	سرشاخه‌های گل‌دار	ضدعفونی کننده، مقوی، ضد اسپاسم، آرام بخش
۱۸.	Cnicus benedictus L.	Fabaceae	دوه تیکانی	خارشتر	گیاه گل‌دار	درمان بی اشتهایی، تحریک ترشح صفرا و شیره‌های معده، ضد نفخ و قابض
۱۹.	Glycyrrhiza glabra L.	Fabaceae	شیرین بیان	شیرین بیان	ریشه، ساقه	خلط آور، ضد اسپاسم، ضد التهاب، مقوی معده
۲۰.	Trifolium pratense L.	Fabaceae	خشه	شبدر قرمز	برگ	ضدعفونی کننده، تنظیم کننده هورمون‌ها
۲۱.	Vicia sativa L.	Fabaceae	پولوه	ماشک	دانه، برگ	درمان آسم، برونشیت، درما جراحات سطحی
۲۲.	Medicago falcata L.	Fabaceae	داش یونجاسی	یونجه زرد	دانه، برگ	خون ساز، درمان راشیتیسم، رفع رعشه
۲۳.	Descurainia sophia L.	Brassicaceae	شوورن	خاکشیر	دانه	مقوی معده، تب بر، رفع التهاب کلیه، رفع عطش
۲٤.	Nasturtium officinale L.	Brassicaceae	بولاق اوتی	تره تیزک آبی	برگ، دانه	اشتها آور، مدر و تصفیه کننده خون، تقویت معده
۲۵.	Capsella bursa-pastoris L.	Brassicaceae	چنته چوپان	کیسه کشیش	گیاه شکوفه دار خشک	منقبض کننده عروق، بند آورنده خون، کمک به انقباض رحم
۲٦.	Alyssum homalocarpum L.	Brassicaceae	خروز داشاغی	قدومه	دانه	خلط آور، ضد التهاب، نرم کننده سینه، برطرف کننده سرفه
۲۷.	Trachyspermum copticum L.	Apiaceae	جاجخ	زنیان	میوه گیاه	ضد نفخ، ضد تهوع، ضد اسهال و ضدعفونی کننده
۲۸.	Heracleum persicum L.	Apiaceae	بالدرغان	گلپر	دانه، ساقه و برگ	ضد میکروب، رفع کمر درد، دفع سموم، کشنده باکتری
۲۹.	Foeniculum vulgare Mill.	Apiaceae	رازیانه	رازیانه	گل	تقویت خصوصیات زنانگی، آرام بخش و ضد تشنج، اشتها آور، محرک ترشحات معده
۳۰.	Roza canina L.	Rosaceae	ایت برنی	نسترن وحشی	گل	آرام کننده اعصاب، رفع سنگ کلیه، رفع اسهال، تقویت معده، افزایش جریان خون
۳۱.	Crataegus monogyna L.	Rosaceae	یمیشان	زالزالک	میوه، شکوفه تازه، برگ	مسکن دردهای قلبی، درمان افزایش فشار خون و ناراحتی‌های یائسگی
۳۲.	Althaea officinalis L.	Malvaceae	ختمی	ختمی	ریشه، برگ و گل	خلط آور، ضد سرفه، درمان بیماری‌های معده- روده
۳۳.	Malva sylvestris L.	Malvaceae	امن کومن جی	پنیرک	برگ، گل	درمان مجاری تنفسی، معده، روده و پانسمان آبسه‌ها و جوش‌ها
۳٤.	Plantago major L.	Plantaginaceae	بیزوشا	بارهنگ	برگ	تسکین سینه درد، درمان برونشیت، التیام زخم‌ها
۳۵.	Plantago psyllium L.	Plantaginaceae	قارنی یارخ	اسفرزه	برگ، دانه	درمان زخم‌ها، خاصیت ملین

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

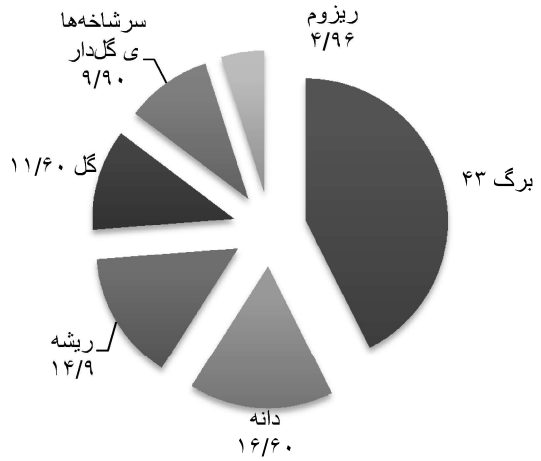
۳۶.	Digitalis purpurea L.	Scrophulariaceae	چورنی گولی	گل انگشتانه	برگ	تنظیم فعالیت قلب، درمان زخم‌ها، درمان نارسایی‌های قلبی
۳۷.	Verbascum thapsus L.	Scrophulariaceae	سیغیر قویروغی	گل ماهور	گل	آرام بخش، مدر، خلط‌آور، درمان بواسیر
۳۸.	Saponaria officinalis L.	Caryophylaceae	صابن اوتی	صابونی	ریزوم، ریشه	خاصیت مسهل، مدر، درمان یرقان و جوش‌های پوستی
۳۹.	Datura stramonium L.	Solanaceae	بات بات	تاتوره	برگ و دانه	اثر بر دستگاه گوارش، غدد عرق، غدد گوارشی و مردمک چشم
٤۰.	Solanum dulcamara L.	Solanaceae	قوش اوزومی	تاج ریزی	برگ و ساقه	بادشکن و ملین، درمان تبخال، درمان برونشیت
٤۱.	Tribulus terrestris L.	Zygophyllaceae	چاکقور تیکانی	خارخاسک	ریشه، میوه، برگ ودانه	ضد نفخ، اشتها آور، تصفیه خون، درمان بواسیر و آسم
٤۲.	Peganum harmala L.	Zygophyllaceae	اوزریک	اسپند	دانه	خواب آور، تقویت کننده قوای جنسی، ضدعفونی کننده هوا، دفع کننده
٤۳.	Cynodon dactylon L.	Poaceae	چاییر	مرغ	ریزوم	درمان التهاب کلیه، مثانه و جوش‌های پوستی، ضدعفونی کننده ادراری
٤٤.	Arundo donax L.	Poaceae	قمیش	نی	ریزوم	مدر
٤٥.	Rumex acetosa L.	Polygonaceae	ترشک	ترشک	ریزوم	تصفیه کننده خون، اشتها آور، مدر
٤٦.	Fumaria officinalis L.	Fumariaceae	شتره	شاهتره	تمام قسمت‌های گیاه	اشتها آور، مدر، مسهل صفرا، قاعده آور، درمان ناراحتی‌های پوستی
٤۷.	Chenopodium album L.	Chenopodiaceae	سالمانجا	سلمه تره	برگ	اشتها آور، مدر و مسهل
٤۸.	Viola odorata L.	Violaceae	بنوشه	بنفشه	تمام قسمت‌های گیاه به‌همراه ریشه	تسکین درد دندان ، مدر، تسکین دردهای روماتیسمی، التیام سریع زخم
٤۹.	Rubia tinctorum L.	Rubiaceae	باخچا بویاغی	روناس	ساقه زیرزمینی، ریشه	رفع ناراحتی‌های کلیه و مثانه، انحلال سنگ های کلیه، ضدعفونی کننده
۵۰.	Citrullus colocynthis L.	Cucurbitaceae	داغ گارپزی	هندوانه ابوجهل	میوه گیاه	قاعده آور، خاصیت مسهل، درمان بیماری‌های کبدی
۵۱.	Portulaca oleracea L.	Portolaceae	پرپینه	خرفه	برگ، دانه	تب بر، تصفیه کننده خون، تسکین دهنده تشنگی
۵۲.	Amaranthus retroflexus L.	Amarantaceae	خانم سالاندی	تاج خروس	دانه	درمان دل‌پیچه
۵۳.	Equisetum arvense L.	Equisetacea e	آت قویروغی	دم اسبی	جوانه‌ها و ساقه	بند آورنده خون، ضد درد، ضد نفخ، درمان ناراحتی‌های کلیوی
٥٤.	Urtica dioica L.	Urticaceae	گیزیر تیکانی	گزنه	برگ	تنظیم عمل روده، قابض و مدر، درمان ناراحتی‌تهای زنانه
۵۵.	Papaver rhoeas L.	Papaveraceae	لالا	شقایق	گل، برگ	آرام بخش، درمان برونشیت، سیاه سرفه و آسم
۵٦.	Anchusa azurea Mill	Boraginaceae	گوزبان	گاوزبان	گیاه کامل	ضد سرفه، معرق، تصفیه کننده خون، مدر، آرام‌بخش
۵۷.	Convolvulus arvensis L.	Convolvulus	سالماشخ	پیچک صحرایی	برگ	ضد یبوست، مسهل قوی

بحث و نتیجه گیری:

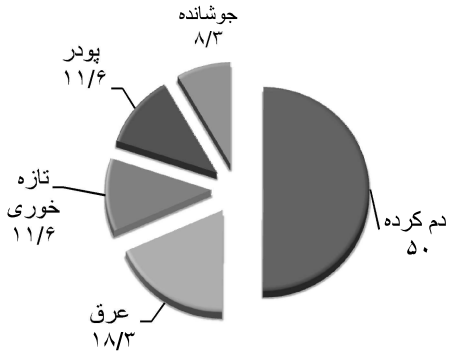
طبق نتایج به‌دست آمده بیشترین گیاهان مورد استفاده در منطقه مربوط به خانواده نعنا می‌باشند که برای رفع سرفه و خاصیت ضدعفونی کنندگی در زمان سرماخوردگی استفاده می‌شود، واضح‌تر اینکه اعتقاد بومی بر این عقیده استوار است که دم کرده ترکیب گیاهان دارویی پونه، کاکوتی، مرزنجوش باعث افزایش ایمنی بدن در فصل سرما شده، و ایمنی بدن فرد را تضمین می‌کند. در این رابطه لازم به ذکر است، که نحوه

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

استفاده و خاصیت درمانی پذیرفته شده یک گیاه در یک منطقه ممکن است با اعتقاد بومی مردم مناطق دیگر متفاوت و حتی پذیرفته نشده باشد. در خانواده آفتابگردان بیشترین گونه‌های مورد استفاده و مصرف درمانی شامل: بومادران برای تسکین قاعدگی دردناک به‌شکل عرق، کاسنی برای تصفیه کنندگی خون و رفع جوش‌های صورت به شکل عرق، و بابونه برای آرام‌بخشی و خاصیت ضد انگلی به‌شکل دم‌کرده می‌باشد. از سایر خانواده‌ها رازیانه از خانواده چتریان برای تقویت خصوصیات زنانگی به شکل عرق، ختمی از خانواده پنیرکان برای خاصیت ضد سرفه و خلط آوری به‌شکل خیساندن و گاوزبان برای خاصیت آرام بخشی به‌شکل دم‌کرده بیشترین کاربرد را دارا می‌باشند. بیشترین بخش‌های قابل استفاده گیاهان به‌ترتیب شامل: برگ (٤٢٪) ، دانه (١٦/٦٪)، ریشه (١٤/٩٪)، گل (١١/٦٪)، سرشاخه‌های گل‌دار (٩/٩٪) و ریزوم (٤/٩٦٪) می‌باشد که در نمودار شماره ٢ ارائه گردید. بیشترین نحوه آماده کردن گونه‌های دارویی توسط مردم بومی عجب‌شیر (ارائه شده در نمودار شماره ٣) به‌صورت دم‌کرده (٥٠٪) است که معمولاً ترکیبی از چند گونه گیاهی (پونه، کاکوتی، مرزنجوش) مورد استفاده قرار می‌گیرد. سایر اشکال مورد استفاده گیاهان دارویی به‌ترتیب عرق (١٨/٣٪)، تازه خوری (١١/٦٪)، پودر برای استفاده در وعده‌های غذایی (١١/٦٪) و جوشانده (٨/٣٪) می‌باشد.

نمودار ٢- بخش‌های مورد استفاده گیاهان دارویی منطقه

نمودار٣- نحوه مصرف سنتی گیاهان دارویی منطقه

برخی گونه‌های دارویی ممکن است به چند شکل تهیه و مورد استفاده قرار گیرند، به‌طور مثال در خانواده آفتابگردان: بومادران (دمکرده، عرق)، بابونه (دم‌کرده، عرق)، در خانواده نعنا: پونه (دم‌کرده، عرق، پودر)، کاکوتی (دم‌کرده، عرق، پودر)، مرزه کوهی (دم‌کرده، عرق، پودر، تازه خوری)، در چتریان: رازیانه (دم کرده، عرق). اندام‌های خاصی از یک گونه گیاهی ممکن است به اشکال مختلف مورد استفاده قرار گیرد. برخی گونه‌های گیاهی (شنگ، کنگر صحرایی، مرزه کوهی، تره تیزک، زالزالک) به شکل تازه خوری مورد استفاده قرار می‌گیرند و در ابتدای فصل رویش به‌عنوان سبزی (مرزه کوهی) و چاشنی غذا (سلمه تره، تره تیزک، گلپر) و میوه (زالزالک، هندوانه ابوجهل) جمع‌آوری می‌شوند. امروزه همه گیاهان دارویی دارای نام علمی پذیرفته شده می‌باشند، همچنین تلاش بسیاری در جهت تجزیه علمی گیاهان انجام گرفته تا حداقل مهم‌ترین اجزای شیمیایی موجود در گیاه و ترکیبات فعال آن را شناسایی نمایند. این نکته را باید در نظر داشت که خاصیت درمانی گیاهان دارویی در ریشه، ساقه یا برگ‌های آن‌ها نیست بلکه در ترکیبات شیمیایی موجود در آن‌ها است که این گیاهان برای رشد و نمو خود تولید می‌کنند (١). هر موجود زنده ترکیبات ویژه بی‌شماری تولید می‌کنند که دانش شیمی نوین در بسیاری از موارد قادر به ساخت آن‌ها نیست. هر گیاه به تنهایی، خود یک منبع دارویی آماده است که می‌توان

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

ترکیب دارویی موجود در آن را استخراج، تخلیص، تعیین مقدار و نگهداری کرد. بنابراین می‌توان تعداد زیادی داروهای گیاهی طبیعی را که هنوز به روش صناعی قابل سنتز نیستند، از این طبیعت به‌دست آورد و جهت مصارف درمانی به کار برد. با توجه به تعداد بی‌شمار ترکیبات فعال گیاهی می‌توان به وسعت ذخایر بی‌پایانی که در طبیعت برای بشر عرضه داشته است پی برد، در حالی‌که هنوز بخش عظیمی از این ذخایر دارویی ناشناخته مانده است. به‌علاوه، این گنجینه به صورت قرص یا شربت به ما عرضه نگردیده بلکه همه این ترکیبات به صورت میوه گل، میوه، برگ و دانه در اختیار ما قرار دارند (۱). همچنین لازم به توضیح می‌باشد که مصرف خودسرانه و بی‌رویه گیاهان دارویی بدون اطلاع و کسب آگاهی ممکن است اثرات سوئی برای سلامت فرد در پی داشته باشد. در نهایت کسب اطلاعات محلی و آشنایی با گیاهان دارویی بومی مناطق مختلف می‌تواند آغاز معرفی یک داروی گیاهی به سیستم سلامت جامعه باشد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]

References:

1. Emami A, Shams Ardakani MR, Mehrgan E. Illustrated dictionary of medicinal plants. Publication Research Center of Traditional Medicine and Medica Material Shahid Beheshti university Press. 449pp. 2010.
2. Chehreh gosh A. Ajabshir over time.Tak derakht Tehran Publication. 207 pp. 2010. (In Persian)
3. Gahraman A. Colorful flora Iran. Ministry of Agriculture and Pasture Research Institute Wars Publication. Volumes 1-20. 1981-1994. (In Persian).
4. Hanazaki N, Souza VC, Rodrigues R. 2006. Ethnobotany of rural people from the boundaries of Carlos Botelho State Park, Sao Paulo State, Brazil. Acta Bot Bras. 20(4):899-909.
5. Hayat MQ, Khan MA, Ahmad M, Shaheen N, Yasmin Gh, Akhter S. 2008. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal Flora of Tehsil Pindigheb (District attock) Pakistan. Ethnobotany Res Appli. 6:35-62.
6. Heinrich M. 2000. Ethnobotany and its role in drug development. Phytotropy Res. 14(7):88-479.
7. Ibrar M, Hussain F, Sultan A. 2007. Ethnobotanical studies on plant resources of ranyall hills, district Shangla, Pakistan. Pak J Bot, 39(2):329-337.
8. Joshi SG. Medicinal Plant. Oxford and IBH Publishing CO. India. Pvt Ltd, New Delhi. 491 pp.2007.
9. Mozaffarian V. Plant Systematics, Morphology, taxonomy. Amir kabir Publication. 343 pp. 1994. (In Persian).
10. Omid beige R. 2011. Production and processing of medicinal plants. Astan Quds Razavi Publication. Volumes 3-1. 1183 pp. 2011 (In Persian)
11. Prajapati N, Kumar U. Agros Dictionary of Medicinal plant. India. Shyam Printing Press, 398pp. 2003.
12. Sammbamurty AVSS. Dictionary of Medicinal Plant. India. CBS Publishing and Distributors, New Delhi. 337 pp. 2005.
13. Zargari A. Medicinal Plant. Tehran university Publication. Volumes 5-1. 4854 pp. 1996. (In Persian)

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-11-13]